

TARTALOM

Historiográfia és művelődéstörténet

- Peter Lambert–Phillipp Schoefield (szerk.): A történelem művelése.
(Bevezetés egy tudományág történetébe és gyakorlatába)
(*Erős Vilmos*) 3
- A nemzeti identitás Ernesto Giménez Caballero történelem-
szemléletében (Anderle Ádám, S. Ellwood, J. C. Mainer és
G. Pasamar munkái alapján) (*Virágh Anna*) 9
- Nemzetiségi csoportok egymás tükrében (H. H. Hahn és K. Gündisch–
W. Höpken–M. Markel munkái alapján) (*Tamás Ágnes*) 15

Fejezetek Oroszország és a Balkán történetéből

- Anton Berloevics, Vladiszlav D. Nazarov (szerk.): Jacques Margeret:
Az Orosz Birodalom állapota (*Ágoston Magdolna*) 24
- K. H. Ibragimov: A faluközösségi földtulajdon sajátosságai
Oroszországban (*Kurunczi Jenő*) 32
- T. O. Volobujeva: Az orosz modernizációs törekvések hatása
a városi viseletre a XIX. század második felében (*Bodor Mária*) 37
- Wolfgang Dahmen–Petra Himstedt-Vaid–Gerhard Ressel (szerk.):
Határjárás a balkanológiában. (A Gabriella Schubert tiszteletére
kiadott emlékkönyvről) (*Nagy Levente*) 42

Őskor és ókor

- Donald Johanson–Blake Edgar: Paleoantropológiai enciklopédia
(*Czehelszky Zsuzsanna*) 58
- Eduard Iricinschi–Holger M. Zellentin szerk.: Eretnekség és identitás
a késő antikvitásban (*Jakab Attila*) 62

Kora újkor és újkor

Mats Hallenberg–Johann Holm–Dan Johansson: A svéd államfejlődés a kora újkorban (<i>Sashalmi Endre</i>)	69
Nicholas B. Dirks: A birodalom mint botrány. India és a Brit Birodalom megeremtése (<i>Balogh Róbert</i>)	74
François Fürstenberg: Az Appalache-től nyugatra fekvő határvidék jelentősége az atlanti történelemben (<i>Fodor Mihályné</i>)	78
Thomas Martin Devine: Skócia birodalmi törekvései és amerikai szerepvállalása, 1600–1815 (<i>Bíró Teofil</i>)	86
Fabio Tonizzi: Demokrácia és vallás Velencében Napóleon korában (<i>Tóth Tamás</i>)	94

XX–XXI. század

Joachim Engelmann: Peenemünde és a német titkos fegyverek (<i>Somogyi Ferenc</i>)	101
Karl Christ és Konstanze Schulthess: Két elfeledett Stauffenberg: egy ókortörténész fivér és egy feleség (<i>Nótári Tamás</i>)	106
Enzo Bettiza: A felejthetetlen 1989 (<i>Madarász Imre</i>)	112
Christopher M. Davidson: Az arab identitástudat Dubaiban (<i>Prantner Zoltán</i>)	115
Lerna K. Yanik: „Virtuális kiengesztelődés” – a török–oroszkapcsolatok (1991–2007) (<i>Fekete Rajmund</i>)	118
Hector Cebolla Boado–Amparo Gonzáles Ferrer: A bevándorlás kérdései Spanyolországban 2000 és 2007 között (<i>Varró Orsolya</i>)	122

Az orosz modernizációs törekvések hatása a városi viseletre a XIX. század második felében

T. O. Volobujeva tanulmányában a XIX. század második felében lezajlott orosz modernizációs folyamatok városi viseletre gyakorolt hatásait mutatja be. Elénk tárja a férfi és a női megjelenés, a ruhadarabok (a lábbelítől a fejfedőig) változásait, és ezeket a társadalmi átalakulás jeleként értelmezi.

Ezen időszak orosz városi öltözete kutatásának kevesebb figyelmet szenteltek a történetírásban, mint a nyugat-európai vagy az orosz népi (paraszti) ruházat változásai vizsgálatának, és a témáról eddig összefoglaló munka még nem jelent meg. *Volobujeva* röviden áttekinti a kérdés historiográfiáját, kiemeli *R. M. Kirszanova* és *A. A. Vasziljev* munkásságát. A téma kutatói szembesülnek a forrásbázis töredékes jellegével. Az öltözet egyes darabjai fennmaradtak a múzeumokban, ám a kiállítási tárgyak többsége az előkelő (társaságbeli) divatot mutatja be. A kutatók felhasználják a portrékat, illetve a XIX. század közepétől megjelenő fényképeket is. Jelentős forrásinformációkat adnak a ruházat történelméről a memoárok és a szépirodalmi alkotások, a szentpétervári divatújság.

A modernizálódó társadalom szociális és szociokulturális differenciálódása és a városi öltözet fejlődése közötti kölcsönös kapcsolatok fontosságára hívja fel a szerző a figyelmet. A ruházat funkcionális jelentése társadalmi jel, az ember identifikáló tartozéka egy adott társadalmi közösséghez kötődően. A XIX. század második felében elutasítási folyamatról volt szó; az emberek lemondtak külsejük rendi megjelöléséről és a polgárok közönségének képviselőiként jelentek meg.

Az orosz városi ruházatot érintő változások, ahogyan sok más változás is a kulturális életben, Nagy Péter átalakításaival gyorsultak fel. Péter rendeletei tették lehetővé, hogy az európai viselet kiszorítsa az orosz öltözéket a városi életmódból. II. Sándor uralkodásának kezdetén a divat ösztönözte a városi viselet folyamatos átalakulását, és a Nyugat lelkülete kezdett energikusan behatolni vidékre is.

Az 1870-es években divatba jött a ruházat modern típusa: a kétsoros férfikabát (zakó), a nadrág és a mellény. A háromrészes, azaz mellényes férfiöltöny a hivatali emberek díszes ruházatának számított. Az 1880-1890-es évek fordulóján a férfi ruhásszekrénybe bekerült a zsakett, hasított derékkal és kerekített kabátszárnyakkal. A nadrágot gyapjúszővetből varrták kis csíkokban. Ez a viselet vált napi ruházattá az orvosok, ügyvédek, banki dolgozók számára. A tradicionálistól az európai öltözkéhez való átmenetet jelentette a hosszú szárnyú, ún. szibériai kabát.

Nem minden európai ruha akklimatizálódott Oroszországban. Ez különösen a felsőruházatot érintette, hiszen figyelembe kellett venni az északi ország éghajlati viszonyait. A szörmebunda és a báránybunda (suba) megmaradtak a téli öltözké szükséges részének. A szerző kiemeli, hogy a szánokon való utazás melegebb ruházatot kívánt meg a villamoson ill. autóbusszon történő közlekedésnél, ezért télen a XIX. század végén is a XVII. században használatos hosszú szörmebundákat viselték az emberek. Az olyan női ruházatot, amiben dekoltált a nyak, és a lábak a harisnyákban nyitottak maradtak volna, nem lehetett viselni.

A kabát felett hordták a szörmebundát, vagy hosszú posztóköntöst (férfi hosszú kaftán gallér és hajtókák nélkül). A rövid, derékba vágott kaftán sokáig megőrződött a moszkvai nagykereskedők, boltosok, utcai kereskedők és kispolgárok között. Ez a szibériai kaftán és a hosszú posztóköntös a nagy- és utcai kereskedők sajátos rendi jelévé vált. A zeke (vagy ujjas) a rövid, leegyszerűsített kaftán volt, vatta- vagy szörmebélés, gyakran ruha-ujj nélkül. A zekét télen a felsőruházat alatt viselték, nyáron a felsőruházat funkcióját teljesítette. A zekét és a szibirkát (a rövid, derékba vágott kaftánt) a bolttulajdonosok, kispolgárok és a munkások viselték leggyakrabban. A hosszú posztóköntös, a szibirka és a zeke csak a XIX–XX. század fordulóján tűntek el a tömegek ruházatából. Az európai szabású téli vagy átmeneti kabát fokozatosan kiszorította a tehetősek körében a tradicionális felsőruházatot.

A férfiing kétféle volt: európai szabású, vagy az oldalgombos orosz ing. Az 1880-as évektől kezdve előnyben részesítették a levehető gallérokat, melyeknek formája a divat hatására évről évre változott. A művelt társadalom majdnem minden képviselője európai szabású inget hordott. A kisboltosok és az egyszerű nép között az oldalgombos orosz ing volt használatban. Az európai inget főleg fehér anyagokból varrták, elterjedtek voltak a kumacs színű (bíborvörös) oldalgombos orosz ingek. Az ingeket övvel, selyemzsinórral, vagy keskeny állati bőr övvel viselték. Az 1880-as évek második felétől használatba kerültek a különböző ingkabátok.

A szerző a nyugat-európai divat racionális és teljesen utánzó összefüggésének jelenlétéről megállapítja, hogy az átvétel főként kényelmi alapon történt. Azonban emellett mindig léteztek rövid ideig tartó divatirányzatok is. Így az USA polgárháborújának idején az amerikai zsakett hatott a rövid férfi kabátokra. Az itáliai Garibaldi-mozgalom a női ruházatra volt befolyással, készültek divatos vörös ingek „garibaldista” széles ruhaujjakkal.

A korszakban elterjedt fejrevalók voltak a cilinderek, keménykalapok, prémes orosz kalapok, filckalapok és a szemellenzős sapkák. Nyáron a művelt közönség előnyben részesítette a nemez-, szalma- és panamakalapokat. A cilinderen jól nyomon lehet követni a változásokat. Ez a fejrevaló kezdetben az arisztokratikus közegeben volt népszerű, és az előkelőséget példázta. Idővel a konzervativizmus, a XIX–XX. század fordulóján pedig az „alkotó foglalkozás” jelölőjévé vált. A rendi szimbólumból tehát az intellektuális és művészi elithez tartozás mutatója lett.

A XIX. században elterjedt Oroszországban a csizma. Hordták nemesek, kereskedők és munkások, általános lábbelinek számított a hideg tél és az őszi-tavaszi sár körülményei között. A XIX–XX. század fordulóján divattossá vált az orosz csizma elnevezésű lakkos csizmaszár. A század közepén megjelent a csizmák konkurenciája – a nyugatról érkezett magasszárú cipő, félcsizma. A lábbeli piacát a tömeges kisipari gyártás látta el termékeivel. Hatalmas centrumok voltak Kimriben, ahol évente másfél millió csizmát varrtak.

A szerző a férfiruházatnak és változásainak bemutatása után a városi női ruházat fejlődésére tér át. Kiemeli, hogy ez a XIX. század második felében sokkal bonyolultabb és mozaikosabb képet mutat a férfihoz képest. Az udvari körök már a század közepén teljesen lemondtak a népi ruházat elemeiről, és élesen különböztek a lakosság tömegétől európai ruhájukkal. A divat követése a társadalmi presztízs tényezője volt. A divat változásai főként a szalonok és a színházak hölgyei között zajlottak, és az 1880-as évekig a városi nők fő tömegeit nem érintették.

Az 1850-60-as években a divatos női sziluett a vékony derék és a széles szoknya volt, ami a fűző és az abroncsszoknya következtében jött létre. A krinolint kezdetben lószőr vázra felvett alsószoknyák sokaságával teremtették meg. A könnyű acél abroncsból készült konstrukció feltalálásával a hatalmas méretű szoknyák könnyűekké váltak. Az 1860-as évek végén a nők lemondtak a kényelmetlen krinolin viseléséről. A nyugaton elkezdődött női emancipáció befolyást mutatott az orosz ruházatra. Látni lehetett emancipált orosz hölgyeket mélyen homlokra húzott sapkával, „à la Garibaldi”.

Az 1870-es évek első felében a divat visszatért XIV. Lajos korának női sziluettjéhez: megjelent a szűkebb ruha turnürrel, ami ruhauszályal fejeződött be. Ez a viselet az 1890-es évek elején ment ki a divatból. Az 1880-as években mozgalom kezdődött a női ruházat megreformálására, vagyis leegyszerűsítésére. A mozgalom igyekezett elterjeszteni az uszály nélküli, bokánál végződő és sötét színű anyagból készülő ruhákat. Az 1880-as években a teljesen kiszabott ruha helyett divatba jöttek a blúzok és a szoknyák. Elterjedt a vállnál igen széles és lent keskenyebb „gigue” ruhaujj. Az 1890-es években a nők a női kosztümükabát alatt blúzt viseltek és egyenes szabású szoknyát. 1900 körül az ilyen öltözké vált a XX. század első univerzális viseletévé.

Volobujeva a női gallérok után a női fejrevalókat veszi nagyító alá. Igen népszerűek voltak a fejkötők, skótkockás selyemkendők, és a kasmírsálak. Elterjedtek a nyugat-európai mintájú kalapok, aminek változása összefüggésben állt a hajviselet átalakulásával. Majdnem száz évig tartották magukat a „toque” típusú kalapok, változatos fajtákban. Az 1870-es években a hölgyek félcipőkben vagy félcizmákban jártak, francia sarokkal. Az ilyen atlasz kiscizmákat és a magas szárú fűzős cipőket csattokkal viselték, ezeket főként Varsóban gyártották.

Az orosz városi viselet képe a reformidőszakban nem lehet teljes a tiltakozó divat bemutatása nélkül. Az 1860-as évektől kezdve ez a divat összekapcsolódott a nihilizmussal, ami nemcsak az egész orosz államrendszer és hivatalos ideológia elleni ellenzéki szembenállásban mutatkozott meg, hanem a mindennapi életmód hagyományainak megtagadásában is. A nihilisták kihívóan viselték a vörös inget vagy a viseltes, elnyűtt blúzt. A nihilista nő rövidre nyírt haját viselt, nem dekoltált sötét színű ruhát, fűző és krinolin nélkül, sötét szemüveggel. Az úgy eljutott oda, hogy a női gimnáziumokban betiltották a szemüveget és a cvikkert. A rövidlátóknak csak a lornyett viselését engedték meg.

A XIX. század végén az európai hatások mellett jelen volt az orosz tradíciók hivatalosan támogatott újjászületése. Az 1880-as évektől kezdődően terjedt el az orosz viselet nevezetű külső. Az orosz viselet kapcsolatban állt az uralkodóváltással (III. Sándor került trónra) és az orosz kultúra történeti örökségéből merített. A szerző leszögezi, hogy az „orosz viseletű” divat már nem tartóztathatta fel az európai szabású ruházat diadalmenetét, és saját korábbi pozícióit csak az oldalgombos ingek és a felső szörmeruházat őrizte meg. A városokban rövid ideig létezett a ruházat hagyományos és európai elemeinek együtt élése, azonban a városi öltözet sokféleségében jelen volt a tradicionális ruha kiszorításának tendenciája. A kiszorítás a legtelhetősebb

társadalmi csoportoktól haladt a közepesen tehetősekig, és töltik a lakosság munkás rétegeihez. Az orosz városi viselet kutatói elkerülik a viselet teljes „európatizálódása” idejének meghatározását. A szerző felhívja a figyelmet arra az érdekességre, hogy míg a korban az „értelmiségi férfi” szerette magát „demokratikus módon” kicsinosítani, vörös ingben, vagy piszkos ruhában mutatkozott – addig a munkás polgári ruhába (fekete öltönybe) bűjt. Vasziljevre hivatkozva a tanulmány elemzi a divat és a technikai változások összefüggéseit.

A nyugat-európai öltözék oroszországi átvétele nem korlátozódott pusztán a divatra. A presztízs és az önmeghatározás megfontolásai a polgárok köréhez tartozás kellékeivel motiválták és ösztönözték az áttérést az európai szabású viselethez. A rendi mentalitást az általános városi szociokulturális mentalitás váltotta fel. Az orosz városi öltözék fejlődése kifejezésre juttatta a társadalom modernizációs folyamatát. Az általános európai ruházat folyamatos elterjedése – nemcsak a nemesi-csinovnyik körben, hanem más városi rétegben is – eljutott a ruházat rendi elkülönülésétől a műveltségi és/vagy vagyoni helyzeten alapuló elkülönülésig. Az 1850–60 közötti időszakban a rendi különbségek még pontosan megnyilvánultak a viseletben, majd a XIX–XX. század fordulóján az általános európai viselet túlsúlyba került a polgárok között.

Volobujeva egy nagyon érdekes témát jár körbe tanulmányában. A cikk árnyaltan mutatja be az orosz férfi és női ruházat változásait a XIX. század második felében, és az európai viselet elterjedése és a rendi jellegtől való eltávolodás kapcsolatát. Színes tartalmú munkát olvashatunk, ami II. Sándor reformjainak a társadalomra gyakorolt hatásait a megszokott vizsgálódási szempontok helyett új szemszögből rajzolja meg.

T. O. Volobujeva: Evoljucija gorodszkogo kosztjuma kak otrazsenyje mogjvenyizacionnih processzov v rosszijszkom obszesztve vtoroj polovini XIX veka. (A városi viselet fejlődése mint a modernizációs folyamatok visszatükröződése az orosz társadalomban a XIX. század második felében). In: Otyeacesztvennaja isztorija 2008/1, 25–35. old.

Bodor Mária